

STICHTING
VRIENDEN VAN DE
AMSTERDAMSE
GRAFISCHE
SCHOOL

Secretariaat:
Dintelstraat 15
Amsterdam-Z.

Het was op een drukkers-bijeenkomst in het I. C. C. te Amsterdam, dat gesproken werd over de nood, waar in het Amsterdamse schoolbestuur verkeerde. Dat zag er ook wat pijnlijk uit, want een in de oorlog besproken glas-in-loodraam was plotseling zonder inleidende waarschuwing gereed gekomen. Dat zou van dat raam nu niet zo erg zijn, als het ook maar niet betaald wenste te worden. De middelen daarvoor waren er niet meer. Spontaan brachten een aantal drukkerspatroons het benodigde geld op tafel en het raam kon aanvaard en betaald worden. Er kon zelfs wat geld over blijven.

Deze spontaniteit, dit overschot en de telkens weer terugkerende noodzakelijkheid om buiten de vastgestelde rijks- en gemeente-subsidie over een klein extra-potje te beschikken, bracht het Bestuur er toe om een Stichting „Vrienden van de A. G. S.” in het leven te roepen.

Deze Stichting staat thans dus geheel los van de Vereniging „De Amsterdamse Grafische School”, die een contributie heft als bijdrage aan de school en die in mindering van de overheids-subsidie moet worden gebracht

Het bestuur van de Stichting „Vrienden van de A. G. S.” bestaat uit de navolgende heren: J. C. WINTERINK, directeur Wereldbibliotheek, voorzitter; Mr C. A. VAN SWIGCHEM, advocaat, secretaris; M. H. GROENENDAAL JR, directeur Amsterdamse Grafische School, penningmeester; F. L. VAN DER BOM, rustend boekbinderspatroon; E. RITTERSHAUS, directeur J. H. de Bussy.

Wij willen gaarne beginnen onze hartelijke dank uit te spreken aan de heren, die het mogelijk maakten het Fonds te stichten. Maar wij willen meer, wij willen de leden van de school, die meer

dan f 10.— contributie betalen, gaarne inlijven bij de „Vrienden” voor het bedrag, dat de vooromschreven f 10.— te boven gaat.

Wij stellen ons voor, aan deze „Vrienden” en aan diegenen, die nog als „Vriend” zullen toetreden, een enkele maal een bijzonder drukwerk uit te reiken, dat dan uitsluitend in gelimiteerde oplage voor de Stichting verschijnt.

Met de opbrengst van het fonds kunnen wij — zoals vastgelegd in de Statuten — uitgaven doen, die normaal niet op de Rijksbegroting kunnen geplaatst worden en die tóch voor de school, het personeel en de leerlingen van groot nut kunnen zijn.

De vorming van jonge grafici vraagt veler toewijding en steun en de ontwerper van het raam, de leraar J. LIGTER, heeft de jeugd gesymboliseerd, zoals ze de school verlaat — gewapend met kennis.

Moge velen Uwer tot de „Vrienden” gerekend willen worden!

Het Bestuur van de Stichting.

Bankier: N. V. Amsterdamse Bank,

Bijkantoor: Beethovenstraat,

Girounummer: 340918

GLAS-IN-LOODRAAM, GEPLAATST IN 1949

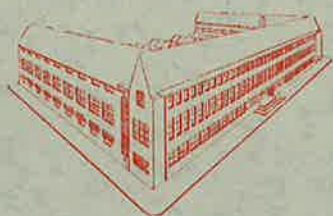
In iedere jongen sluimert een verlangen naar verre landen en hij hoopt eenmaal nog eens tot grote daden te komen. 't Is niet dan met ongeduld dat hij de schooljaren, die nodig zijn om het vak zijner keuze te leren, doormaakt.

Bij het ontwerpen van het glas-in-loodraam, dat zich in het kantoor van de Amsterdamse Grafische School bevindt, is uitgegaan van deze gedachte. Het wil dus een leerling uitbeelden, die met succes de opleiding aan de A. G. S. heeft gevolgd en wel-toegerust het leven in gaat. De onstuimigheid van zijn jeugd, vindt vertolking in de gestalte van een jonge centaur, die de levenslust door de aderen vloeit. De gordijnen, die hem nog scheiden van de ongeziene wereld, worden opeens voor hem terzijde geschoven; stralend ziet hij de wereld voor zich openliggen. Hij zwaait een lauwertak, een symbool van het behaald succes. Hij bevindt zich nu te midden van de attributen van zijn, op school geleerde theoretische en praktische kennis, die hij straks naar verre landen zal uitdragen. De verte wordt gesymboliseerd door de oceaan, die hem nu nog scheidt van de gezichtseinder, waar Oosterse zowel als Westerse architectuur opdoemt.

Het zwaard, dat aan een riem om zijn pols hangt, zal hij straks weten te gebruiken, het symboliseert zijn vakbekwaamheid.

Gelukkig de jongen, wiens weg zó gebaand wordt op de A. G. S.

A. G. S.

DE SCHOOL, WAARVAN U DE
VRIEND KUNT ZIJN

waar glas en lood tot leven komen

Een idee wordt in een schets vastgelegd, $\frac{1}{10}$ of $\frac{1}{20}$ van de latere afmeting, en gekleurd

Het ontwerp wordt op ware grootte getekend

Snel flitst de glassnijder met het diamant langs schabloon op het glas

Het schilderen van de minder donkere partijen tegen het daglicht

Op ijzeren platen gaan de geschilderde stukken glas nu de oven in

Gebrandschilderde ramen en hoe zij tot stand komen.

Bij een bezoek aan kerken of oude gebouwen hebben ongetwijfeld de meeste lezers van onze A.G.S.-krant meermalen de bekoring ondergaan van gebrandschilderde ramen. Hoe dikwijls gebeurt het niet dat men een oude, aantrekkelijke architectuur bewondert of een fraai kerkinterieur bezichtigt en dat men door een onverwachte kleurenval van het binnenstromend zonlicht getroffen wordt? Snel kijkt men omhoog naar de vensters in de oude muren en veelal houdt dan een gebrandschilderd raam de blik langer gevangen dan oorspronkelijk de bedoeling was! De gedempte schakeringen van het glas, waarin meestal een zinrijke voorstelling is opgenomen, hebben een eigen harmonische schoonheid, die natrilt in degene die het raam beziet. . . .

Het was bij een soortgelijke ervaring dat ik het plan opvatte een bezoek te gaan brengen aan de plaats waar deze ramen ontstaan, het atelier van de glazenier. En zo kwam ik op een middag, na een tocht door de winterse bossen (nu al weer enkele maanden geleden) bij één van die kleine plaatsjes in ons Sticht, bij het huis van een zéér bekend sierkunstenaar. In zijn grote en doelmatige werkplaats achter 't huis, tussen de dennen werd ik onder het genot van een rustige pijp tabak met de bijzonderheden van zijn werk op de hoogte gebracht, terwijl ik naderhand de gelegenheid kreeg het scheppingsprocedé van een gebrandschilderd raam letterlijk „op de voet” te volgen.

Wist U, lezer van ons blad, dat eerst omstreeks 't einde van de veertiende eeuw wit glas gebruikt werd voor het verglazen van ramen in huizen en gebouwen? Mijn gastheer vertelde mij dit in een stukje geschiedenis van glas, dat hij aan zijn uitwijding over de glas-in-lood techniek van tegenwoordig vooraf deed gaan. Inplaats

van glas werden vroeger albast, geolied papier of linnen en ook heel dunne plaatjes marmer gebruikt om een schaars licht in het vertrek te brengen. Toch moet omstreeks de tiende eeuw de glas-in-lood techniek reeds bekend geweest zijn, want prachtig geschilderde ramen in kerken getuigen hiervan. De scheppers en makers van deze „kleurmozaïken” waren veelal monniken, Benedictijnen, terwijl later 't vak beoefend werd door leken, soms verarmde edelen welke, samen met de schilders, onder 't gilde van Sint Lucas werkten. 't Glas in die tijden gebruikt, was erg onregelmatig van dikte, terwijl er veel z.g. „bellen” in voorkwamen. Maar ook het gekleurde glas was anders, levendiger, door de verlopende kleurwegen, dan het glas dat we tegenwoordig in het magazijn van de glashandel zullen aantreffen. Toch wordt nu, vanwege deze onregelmatigheden in structuur en kleur, graag gebruik gemaakt van „antiek glas”; glas dat op dezelfde wijze als 't vroeger gebeurde, „getrokken” wordt!

Ik kreeg enkele van die antiekglasscherfjes te zien en werkelijk ik kan niet anders doen dan bovenstaande oemen, 't glas was mooier!

En nu, hoe eigenlijk zo'n raam vervaardigd wordt, want dat is nog een hele geschiedenis.

Komt, laten we aannemen, op 't atelier van de kunstenaar een verzoek om een ontwerp voor een raam te maken binnen, (veelal zal dit een raam moeten worden waarin een gedenkwaardig feit moet worden vereeuwigd) dan gaat de ontwerper zo mogelijk ter plaatse zelf de situatie opnemen. Met bepaalde gegevens en wensen, die in het raam verwerkt moeten worden, laat hij dit rustig in zich bezinken totdat alles vorm heeft gekregen en op een goede dag een aantal kleurige schetsen op 1/10 of 1/20 van de ware afmeting gemaakt kunnen worden. Meestal blijft het niet bij deze eerste schetsen, er volgen er meer, maar wanneer dan eindelijk de opdrachtgever voor accord tekent, wel, dan kan aan de uitvoering van het ontwerp begonnen worden.

Naar de schets worden de werktekeningen, de z.g. kartons, op dik papier gemaakt. Alle details voor de schildering in de juiste afmeting komen hierop voor. Zo'n karton geeft precies de contouren van de verschillende stukken glas aan. Dan komt de schaar er aan te pas; een schabloon-schaar, waarvan één arm dubbel is en waartussen de tweede arm valt. Wordt er nu op de contour van de kartons geknipt, dan valt links en rechts van de contourlijn een smalle rand papier weg van gelijke dikte als de kern der loodstrip, welke straks de stukken glas onderling zal verbinden.

Zo blijft er, na het knippen, een compleet stel schablonen over, ieder met een kleine aantekening inzake kleur en glassoort.

Deze glassoorten worden in het magazijn bij elkaar gezocht. De schabloon wordt op het glas gelegd en snel flitst nu de glassnijder met z'n diamant langs de omtrek van die schabloon. Een kort tikje met de zijkant van de diamant tegen 't glas en de juiste vorm springt uit het stuk. Zo wordt het ene stuk na het ander gesneden, totdat de gehele voorstelling in kleurige glasstukken compleet is. Is, en in de meeste gevallen zal dit wel zo wezen, de ontwerper van het raam tevens degene, die de schildering zal aanbrengen, dan komen de glasstukjes op de lichtbak te liggen, waardoor van onderen door 't glas licht valt en de tekening kan worden aangebracht. Eerst de contour met de hoofdlijnen, daarna een fijnere detaillering. De contourverf-grissaille of zwartbrandverf bestaat uit een mengsel van vloeiglaspoeder, metaalpoeder, gom en andere stoffen, 't welk met water of azijn tot een papje wordt aangemaakt. Vloeiglaspoeder heeft n.l. een vrij laag smeltpunt en wanneer straks 't glas in de oven wordt gebrand, dan hechten de metaaldeeltjes zich vrij gemakkelijk op 't gloeiende glasoppervlak.

De voornaamste lijnen worden dus met een penseel, voorzien van dikke contourverf, aangebracht. De voorstelling komt al duidelijk op het glas te staan en met dünnere contourverf worden de schaduwpartijen geschilderd of gedast. Door deze partijen gedeeltelijk weer weg te krassen ontstaan de later zo briljante lichteffecten in het raam! Hier is de glazenier 't er dus om te doen het nodige „leven” in de voorstelling te blazen, dat daarna in de moffeloven bij een temperatuur van 450 tot 650 graden op 't glas vastgelegd, ingebrand, zal worden.

Die moffeloven van tegenwoordig wordt meestal electrisch verwarmd omdat electrische ovens een gelijkmatige temperatuur hebben. Ovens van een ouder type, meestal ook van een grotere inhoud, worden met steenkool etc. gestookt: 't principe, de techniek, is echter gelijk gebleven. Trouwens, op een enkele kleine uitzondering na is de gehele techniek van de huidige glazenier gelijk aan die van zijn kunstbroeder, de „ghelasemaker” uit vroeger eeuwen.

De geschilderde stukken glas worden in krijtpoeder op ijzeren platen de oven ingeschoven en is deze eenmaal op z'n hoogste temperatuur gekomen, dan hechten de inmiddels gesmolten verfdeeltjes op 't week geworden oppervlak van 't glas volkomen vast. Ze worden er „één” mee! Natuurlijk moet er wel eens een enkel stukje glas worden over gebrand. Te kort branden veroorzaakt

Glas in loodraam in de A.G.S.
Ontwerp J. Ligter, leraar tekenen.
Vervaardigd door atelier W. Bogtman,
Haarlem, aangeboden door de
Stichting „Vrienden der A.G.S.”

GLAS-IN-LOODRAAM, GEPLAATST IN 1949

In iedere jongen sluimert een verlangen naar verre landen en hij hoopt eenmaal nog eens tot grote daden te komen. 't Is niet dan met ongeduld dat hij de schooljaren, die nodig zijn om het vak zijner keuze te leren, doormaakt.

Bij het ontwerpen van het glas-in-loodraam, dat zich in het kantoor van de Amsterdamse Grafische School bevindt, is uitgegaan van deze gedachte. Het wil dus een leerling uitbeelden, die met succes de opleiding aan de A. G. S. heeft gevolgd en wel-toegerust het leven in gaat. De onstuimigheid van zijn jeugd, vindt vertolking in de gestalte van een jonge centaur, die de levenslust door de aderen vloeit. De gordijnen, die hem nog scheiden van de ongeziene wereld, worden opeens voor hem terzijde geschoven; stralend ziet hij de wereld voor zich openliggen. Hij zwaait een lauwertak, een symbool van het behaald succes. Hij bevindt zich nu te midden van de attributen van zijn, op school geleerde theoretische en praktische kennis, die hij straks naar verre landen zal uitdragen. De verte wordt gesymboliseerd door de oceaan, die hem nu nog scheidt van de gezichtseinder, waar Oosterse zowel als Westerse architectuur opdoemt.

Het zwaard, dat aan een riem om zijn pols hangt, zal hij straks weten te gebruiken, het symboliseert zijn vakbekwaamheid.

Gelukkig de jongen, wiens weg zó gebaand wordt op de A. G. S.

Op vlakke werktafels worden de gebrandschilderde stukken glas met het lood tot één geheel samengevoegd

het afspringen van de verf; deze heeft, daar de temperatuur te laag was, niet goed met het glas kunnen samenvloeien. Een te lang verblijf in de oven daarentegen, kan weer tot gevolg hebben dat de geschilderde tekening niet scherp, niet pittig genoeg is en dus niet bij het geheel past. Overbranden is dan het enige wat er op zit! Een andere zorg van de glazenier is er op te letten, dat het glas transparant blijft en niet mat wordt. Is echter alles goed uit de oven te voorschijn gekomen, dan liggen daar de kleurige stukken gebrandschilderd glas als een door elkaar gegooide legpuzzel bijeen. Hier een deel van een figuur, daar een stuk van één of ander dier, plant of lint met letters, al naar de voorstelling zal worden. Ieder van deze stukken heeft echter zijn vaste plaats in het toekomstig raam! De werktekening brengt uitkomst en aan de hand van deze tekening worden de stukken onderling door loodstrippen verbonden. Die loodstaven kan de glazenier zelf gieten; tegenwoordig kan hij ze echter ook via de handel betrekken. In het eerste geval moeten de staven nog van twee groeven (sponningen) voorzien worden, een werkje, dat hijzelf in de loodmolen klaar speelt. Twee stalen wieltjes in de molen, waartussen de ruwe staven worden gewalst, zorgen voor de juiste afmeting van de sponning. Bij het verlaten van de loodmolen komt de staaf er dan ongeveer uit te zien als volgt is aangegeven ; links en rechts dus een ruimte waar het glas in kan vallen. In het midden de kern, welke wij bij het knippen van de schablonen hebben uitgespaard.

Op een grote, houten tafel wordt vervolgens allereerst een heel belangrijk stuk glas uit de voorstelling (een hoofd van een figuur bijvoorbeeld) door zo'n loodstaaf omgeven. Een klein spijkertje houdt een en ander op de juiste plaats! Een tweede, daarbij aansluitend stuk glas, wordt aan de glazen legpuzzel toegevoegd; door 't lood van het eerste stuk vastgehouden en weer door een nieuwe strip omkranst. Zo volgen stuk voor stuk de gebrandschilderde delen, totdat het geheel sluit en 't raam in eerste instantie dus compleet is! Alle loodverbindingen worden tenslotte, na eerst met oude kaars aangetipt te zijn, met de gloeiende soldeerhout vastgesmolten. De andere zijde van het raam ondergaat eveneens deze bewerking.

Natuurlijk is het raam nu nog niet regen- en winddicht; de kieren tussen lood en glas zullen gedicht moeten worden. Met een papje van stopverf en zaagsel, „kit” noemt de glazenier dit, stopt hij alle naden en openingen

tussen glas en lood. Op het aanbrengen van de z.g. wind- of steunijzers na, is 't werk volbracht. Dit gebeurt veelal bij het plaatsen van het raam op de definitieve standplaats. De glazenier van tegenwoordig kan gebruik maken van lood met ingegoten stalen roede, welke in het raam kunnen worden aangebracht als een gewone loodstrip. Zodoende is een weinig storende oplossing gevonden. Evenwel moet bij het ontwerpen van het raam er rekening mee worden gehouden, dat sommige der loodverbindingen vrij recht, meest horizontaal, zullen moeten lopen. Deze roeden buigen n.l. niet gemakkelijk met de figuur mee vanwege de stalen kern. En ja, feitelijk houden hier dan de werkzaamheden, aan het raam door de glazenier verricht, op. Later zal hem misschien gevraagd worden nog eens een reparatie-stuk te vervaardigen, maar gelukkig komt dat niet veelvuldig voor. Gebrandschilderde ramen hebben de bewondering van bijna iedere Hollander, men is trots op 't bezit en waakt er voor!

Onder dit gesprek en de rondleiding door 't atelier was 't uur reeds ver gevorderd en dus nam ik afscheid van mijn vriendelijke en bereidwillige gastheer van deze namiddag. Door de met maanlicht begoten bossen ving ik de lange tocht huiswaarts aan en nam mij voor, de lezer van de A.G.S.-krant iets te vertellen over 't eeuwenoude, maar nochtans jonge en levende werk van de glazenier. Een ambacht, dat grote vaardigheid eist en ook heden, evenals in vervlogen tijden, zoveel kan bijdragen tot de warme sfeer en intimiteit van het binnenhuis.

Aalderink Jr.

De reportage van onze lid-oudleerling Aalderink kon door het welwillend afstaan van de cliché's door de redactie van „Ambacht” ('t is in de bibliotheek) geïllustreerd worden.

Serie cliché's, welke een beeld geven van het tot stand komen van een gebrandschilderd glas in loodraam.

Deze foto's werden gemaakt naar aanleiding van een opdracht t.g.v. het 60-jarig bestaan van de Betaafse Petroleum Maatschappij (B.P.M.) voor het hoofdkantoor te Den Haag

In het totaal 10 ramen, ontworpen en uitgevoerd door de glazenier Pieter A. H. Hofman, Den Haag.